

MADARAS LÁSZLÓ*

Húsz év múltán Eredmények és problémák az Alföld 9. századi történetének kutatásában¹

Konferencia szintjén közel két évtizeddel ezelőtt foglalkozott utoljára a szűkebb szakmai közösség a Nagy Magyar Alföld 9. századi történetével.² Az akkori kötetben a résztvevők saját kutatási területüknek megfelelően számoltak be az addig elért eredményekről. Már ekkor is tapasztalható volt bizonyos feszültség a történészek és egyes régészek között az ún. avar (helyesebben griffes-indás) népesség 9. századi továbbélését illetően. Ez a nézetkülönbség valójában nem csupán a tudományterületek között feszült, mert a régészek is többféle álláspontot alakítottak ki a kérdésben. Többen úgy foglaltak állást, hogy elképzelhetetlen az a helyzet, amely azt feltételezi, hogy az Alföld lakatlan vagy csupán nagyon gyéren lakott lett volna ebben az időszakban, míg mások mellett érveltek, hogy leletek híján nem bizonyítható a tömeges továbbélés az adott területen.

Szöke Béla Miklós álláspontját a következőképpen fogalmazta meg egy 1994-ben megjelent dolgozatában: *„Igen valószínű tehát, hogy az Alföldet ugyanaz az avar népesség lakta, mint a korábbi századokban. Viseletében, temetkezési szokásaiban – miként pl. Hortobágy-árkusi, Szeged környéki, vagy a tiszafüredi temetők (kiemelés tőlem M.L.) leletanyaga mutatja – kevés változás következhetett be. Ide már csak elvéve, ritka kivételként jutottak el azok az egyszerű ékszerek is, amelyek a Dunántúlon még általánosan elterjedtek. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy az Alföldre visszatorzult avarság nemcsak politikailag szigetelődött el – vagy szigetelte el tudatosan magát – a környéken létrejött utódállamoktól, de a kulturális kapcsolatok terén is minimálisra csökkentette az érintkezéseket. Valószínű, hogy egy manciózus tipokronológiai elemzéssel az alföldi késő avar kori emlékegyéből is kiválaszthatóak lesznek majd azok a jellemzők, melyek az avar kor végi, 9. századi réteget meghatározzák.”³*

* Damjanich János Múzeum, madar@djm.hu

¹ Dolgozatom „Az Alföld a 9. században II. – Új eredmények” című konferencián, 2014-ben Szegeden elhangzott előadásom átdolgozott és jegyzetekkel ellátott változata. Az előadás utáni hozzászólások során kifogás hangzott el a témaválasztásom miatt. Egyes Kollégák számára úgy tűnt, mintha csupán a mai magyarországi határok között tekinteném át a temetkezéseket. Valójában a határoknak nincs különösebb köze a vizsgálódásaimhoz. Annál is inkább, mert a 8. századi griffes-indás kultúra legsűrűbben lakott központi alföldi területeiről előkerült temetők leletanyagáról értekeztem. Éppen ezért úgy vélem, hogy mindaz a változásrendszer, amely e területre jellemző, meghatározó lehetett a 9. századi griffes-indás továbbélés kérdésében is. Persze csak az Alföld központi területein. Mindezen túl megjegyzem, hogy a konferencián előadás hangzott el a Bánság, a Maros-völgy vagy a Dráva-Száva közének 9. századi hagyatékáról, illetve a Dunántúl különböző kistájairól is. Ebből a sorból nem lóg ki álláspontunk szerint az Alföld központi területe sem.

² LŐRINCZY et al. 1993.

³ SZÖKE 1994, 83.

Ezzel a gondolatsorral a Szerző igazából kijelölte a kutatás lehetséges irányainak egyikét, melyen azután később néhány kollégánk el is indult.

Szalontai Csaba ezt a kutatási irányt követve egy sor dolgozatában foglalkozott a griffes-índás kultúra legfiatalabb öntött övgarnitúráinak időrendjével.⁴ Dolgozataiban az övgarnitúrák karéjos vereteit, a liliosos övvereteket tartalmazó sírokat, valamint a Hohenberg-típusú övek, illetve szíjvégek Kárpát-medencei elterjedését vizsgálta. Mindhárom típusra külön-külön és együttesen is érvényes azon megállapítása, melyet a legutolsó, 2003-ban megjelent dolgozatában tett: „Abszolút időrendileg készítésüket a 8. század utolsó évtizedére tesszük, viseletük pedig a 9. század első harmadáig, illetve közepéig igazolható.”⁵ Ezt a megállapítást – kisebb időrendi pontosítások után – el lehet fogadni, ezek a tárgyak képezik a legfiatalabb rétegét az öntött garnitúráknak. Ebben a kérdésben a teljes mai magyar kutatás egyetért.⁶

Miképpen látja ezt a kérdést a korszak néhány vezető kutatója manapság? Kezdjük talán a már korábban idézett Szöke Béla Miklós álláspontjával: „Az avar kaganátus az érzékeny veszteségek ellenére szilárdan tartja magát. A kagán, bár 796-ban Pippin kezébe adja magát, azaz valamilyen formában „adóköteles” frank alattvalóvá válik, a Dunától keletre eső területen önálló hatalmi tényező marad, amit 805-től „régijogai” visszaállítására fejében megkeresztelve meg is erősít. Az avarság a frank fennhatóság alatt éppúgy megőrizheti és tovább folytathatja életét a megszokott formák között, mint ahogy a kisebb és nagyobb szláv törzsek, akik fejedelmei ugyanolyan módon függenek a frank uralkodótól, mint az avarokéi. Nem szól a forrás a kagán székhelyének áthelyezéséről, mint ahogy arról sem, hogy a Savaria és Carnuntum közé szorult avarság által feladott területek bármely más nép fennhatósága alá kerültek volna.”⁷ Igaz, az Alföldön előkerülő kerámiaegyüttesek kormeghatározó szerepéről már lényegesen óvatosabban nyilatkozik, mint ahogy azt korábban tette.⁸ Ezt a véleményt nem értékelhetjük másképpen, mint úgy, hogy nagyjából-egészében – persze kissé finomítva – fenntartja húsz évvel korábbi álláspontját.⁹

Lényegesen óvatosabban fogalmaz Révész László, aki a magyarság honfoglalásának oldala felől vizsgálja a kérdést. „A Kárpát-medencét korábban egy birodalomra ötvöző Avar Kaganátus Árpád és Kurszán magyarjainak megérkezése idején már közel száz esztenede összeomlott. A nagy kérdés, hogy az életben maradt avarok mennyien lehettek, illetve utódaik közül mennyien éltek meg a magyar honfoglalást. A kutatók válasza igen széles skálán mozognak: egyesek nagy tömegeik továbbélését feltételezik, mások szerint hirtelen sem maradt belőlük. A jelenleg rendelkezésre álló források birtokában ezt aligha tudjuk eldönteni.”¹⁰ Egy másik dolgozatában ugyanerről a kérdéskörrel ekképpen vélekedik: „Mások olyan temetőket igyekeztek kimutatni, melyeket csak a IX. században, vagy a X. századba is átnyúlóan használtak, ilyen azonban csak néhány akadt (Szarvas-Kákapusztá, Belpátfalva), s ezek egy részének IX. századra történő keltezését is megkérdőjelezte Madaras László. Ismét más kutatók a késő avar temetők szélső sávjának kései típusú vereteiből, illetve a szegényes

⁴ SZALONTAI 1991; SZALONTAI 1995; SZALONTAI 1996; SZALONTAI 2003.

⁵ SZALONTAI 2003, 400.

⁶ Legutóbb SZÖKE 2014b, 36.

⁷ SZÖKE 2014a, 21–23.

⁸ SZÖKE 2014a, 26–27; SZÖKE 2014b, 36.

⁹ SZÖKE 1993, 33–43.

¹⁰ RÉVÉSZ 2014, 34.

sírok nagy számából következtek azok IX. századi használatára. Egyre tarthatatlanabb tehát az a nézet, mely szerint az avar közösségek kivestek, szomjan pusztultak vagy halálra részegeskedték magukat legkésőbb a IX. század elejére, s miközben minden más csoport: a Zalavár környéki karoling peremkultúra népességének jelentős része, a Köttlach-kultúra közösségei, Moravia népessége, az északkelet-magyarországi térség és a szilágynagyfalusi csoport szlávjai, az erdélyi szlávok és a Marosvölgy bolgárjai mind át- és túléltek a magyar honfoglalást. Indokolt lenne e szempontból módszeresen elemezni a késő avar temetőket, s azok lezárultát nem a rutin vagy a hagyományok alapján kellene a VIII-IX. sz. fordulójára helyezni.”¹¹ Szinte szó szerint megismétli ezt az álláspontját a Szerző egy 2016-ban megjelent munkájában.¹² Nem véletlen Révész László óvatossága, hiszen a magyar honfoglalás kapcsán egyetlen forrás sem említi, hogy életmódjukhoz hasonló gazdálkodású vagy velük valamilyen „formában”, akár külsőségekben, akár nyelvükben hasonló népességet találtak volna a Kárpát-medencében. Mindemellett meg kell jegyeznünk Révész László fenti gondolataihoz azt is, hogy megítélésünk szerint módszertanilag kifogásolható az a gyakorlat, amely azt feltételezi, hogy ha a kései avar államiság megszűnte után egy-egy tájegységben ki lehet mutatni a népesség továbbélését, lett légyen az avar, szláv vagy bolgár, az automatikusan azt jelenti, hogy másutt is ez a gyakorlat érvényesül.

De nézzük meg, miképpen fogalmazza meg véleményét Olajos Teréz, a korszakkal foglalkozó legjelesebb történészek egyike: „Az írott forrásokból kiolvasható fentebb vázolt képet kiegészítik, azzal összhangban állnak az utóbbi évek régészeti eredményei. A IX. századi Karoling kultúra tárgyai révén szilárd kronológiai keretbe illeszthető dunántúli leletek között gyarapszik az a csoport, amely a helyben maradó és Árpádék honfoglalását megérő késő avar kori népességhez kapcsolható. Jelentősen megnőtt a késő avar leletanyag az Alföldön is, ahol a dunántúlihoz hasonló, biztos datálási kapaszkodóval nem rendelkezik a kutató. Különösen a Közép-Tisza vidéken és a Dél-Alföldön kerültek elő eddig nagy sűrűségben települések és temetők, amelyek alapján jelentős lélekszámú késő avarkori népességgel kell számolnunk. S ez már önmagában is kétségessé teszi azt a forrásértelmezést, miszerint Krum és bolgárjai az utolsó szálig kiirtották volna az Alföld avarkori lakosságát. Úgy tűnik, hogy elindult az újragondolása annak az axiómaszerű datálási rendnek is, amely éppen az írott források téves értelmezéséből kiindulva a VIII./IX. század fordulóját tekintette az avar történelem végének, az avar kor felső határának.”¹³ Ami a Dunántúlt, esetleg a horvátországi avarok 9. századi továbbélését illeti, egyetértünk a Szerzővel. Ám a Nagy Magyar Alföldre tett megállapításait illetően csak abban bízhatunk, hogy ellenkező álláspontunk egyértelművé válik dolgozatunk végére.

Legújabbán a történész Szabados György és a régész Szentpéteri József fogalmazta meg gondolatait a korszakkal kapcsolatban. Szabados György több munkában is foglalkozott az avar–magyar kapcsolatok kérdésével.¹⁴ Dolgozataiban sorra veszi azokat a történeti forrásokat, melyekben szó esik a 9. századi avar továbbélés helyszíneiről és esetleges időpontjairól. Alkalomadtán régészeti munkákra is hivatkozik (Tomka Péter, Szőke Béla Miklós és Szentpéteri József tanulmányaira). Dolgozatunkban mi csupán az Alföld központi területein

¹¹ RÉVÉSZ 2013, 183.

¹² RÉVÉSZ 2016, 65.

¹³ OLAJOS 2001, 165–166.

¹⁴ SZABADOS 2014; SZABADOS 2015; SZABADOS 2016.

esetlegesen továbbélő avarokkal kapcsolatos álláspontjának ismertetésére térünk ki. Hiszen mint azt már fentebb említettük, a Dunántúl nyugati felében a 9. században továbbélő avarság vagy pedig az esetleges horvát–avar együttélés kérdésében hasonlóan vélekedünk. A „kései avarság” (a régészeti terminológiát helyesen használva: griffes-indások) 9. századi alföldi jelenléte, illetve a magyar honfoglalásig történő továbbélésének kérdése már jóval összetettebb probléma. Különösen érdekes a Szabados György által adott Regino 889. évi forrásának értelmezése: *”A magyarok kétszeri megmozdulása tehát eltérő viselkedést tükröz. Amíg a pannonok és az avarok pusztáin csak élelmet gyűjtöttek, addig a karantánokat, a morvákat és a bolgárokat fegyveres támadásaik sújtották. Vagyis a Kárpát-medence avarok lakta törzsterületein – illetőleg a „pannónok” vélhetőleg dunántúli, de a térség szempontjából mindenképpen belső vidékén – nem mutathatók ki harci cselekmények, hanem csupán annak peremterületein, valamint attól délre. Etnikus szempontból kihegyezve ezt az összehasonlítást az látszik, hogy a karantánok, a morvák és a bolgárok iránti harcias magatartást a magyarok nem tanúsították az avarokkal szemben!*

Ennyi, amit az írott kútfőink elárulnak az „avar–magyar találkozó” háttéréről. A helyszín világosan látszik: a Kárpát-medence. Az időpont már elmosódottabbnak tűnik élénk: Igazából nem időpont, hanem egy több évtizedes folyamat a 9. század második felében.(...) Végül is a kapcsolat minőségét a legóvatosabb becsléssel szólva is úgy jellemezhetjük, hogy e két közösség között jóindulatú semlegesség (kiemelés tőlem M.L.) állt fenn; mindez elősegítette a Kárpát-medence magyar integrációját, az új közép-európai szteppebirodalom berendezkedését.”¹⁵

Itt egyértelműen az alföldi avarok és az Árpád magyarjai közötti viszonyról van szó. Ahhoz, hogy ez a kapcsolat egyáltalán kialakulhasson, a griffes-indásoknak ezen a területen is meg kellett érniük a magyar honfoglalást. Az írott forrásokban erre vonatkozatható konkrét adat nincsen, leszámítva Regino adatát a „*Pannoniorum et Avarorum solitudines*,” azaz a pannonok és avarok pusztáira vonatkozóan.¹⁶ Itt sem az avarok és Árpád magyarjainak valamiféle közös fellépéséről, esetleg kapcsolatáról kapunk információt, csupán annyit tudunk meg, hogy a magyarok a Kárpát-medencébe érkezésük első fázisában élelemszerzés céljából azt a területet kóborolják be, amelyet Regino így nevez. Azt, hogy az avaroknak nagy tömegekben meg kellett érniük ennek a „kóborlásnak” az időpontját, Olajos Teréz régészeti leletekkel nem támasztja alá. Szőke Béla Miklós régészeti bizonyítékai (lásd lentebb) pedig legalábbis vita tárgyai a szakmánkon belül.

Legújabbban Szentpéteri József tett kísérletet arra, hogy igazolja a jelentős számú avarság jelenlétét a Nagy Magyar Alföld központi területén. Tanulmányában több alkalommal is hivatkozik Szőke Béla Miklós kutatásainak eredményeire. Mivel tanulmányom célja nem az, hogy unos-untalan megismételjem a fentebb már többször idézett álláspontokat, Szentpéteri Józsefnek csak a végkövetkeztetését idézem: *”Jelenlegi ismereteink így összegezhetők e vonatkozásban: az eddigi megfigyelések hiányosságai, illetve az asszimilációt eleve kizáró szemlélet mellett is feltételezhető, de a rendelkezésre álló bizonyítási eljárásainkkal egyértelműen nem igazolható avar–magyar asszimiláció, a Kárpát-medencében talált lakosság és a betelepülő honfoglaló magyar népesség egymásba olvadása. Az elgondolkoztatóan*

¹⁵ SZABADOS 2015, 130–131.

¹⁶ SZÁDECZKY-KARDOSS 1983, 196–198; SZÁDECZKY-KARDOSS 1993, 231–233.

*kisszámú közös lelőhely önként adja a megoldás lehetőségét: amennyiben az avarság bizonyos hányada megélte a magyarok bejövetelét, akkor az feltételezhető, hogy a megváltozott hatalmi viszonyok nem tették szükségessé, hogy az új vezető réteg mindenhol a saját köreiből származó vezetői ültessen a települések élére, akik aztán együtt temetkeztek volna a helyben talált lakossággal.*¹⁷ Ennél az egész logikai sornál azért merül fel hibalehetőség, mert több feltételezésre épül. Először is, ha valami csupán „feltételezhető”, de „még nem igazolható”, akkor nem lehet semmilyen következő lépés alapja. Igazolni kell az avar–magyar asszimilációt az Alföldön. Ha ez nem lehetséges, akkor főleges bármiféle magyarázatot hozzáfűzni, ebben az esetben például azt, hogy mit nem csinálnak Árpád magyarjai. Ebből a megfontolásból a dolgozat további felvetéseit sem tudjuk vizsgálni.

Megjegyezzük, hogy Szentpéteri József – megítélésünk szerint helyesen – dolgozatában sehol sem mondja ki azt, hogy az Alföldön melyik temető az, sőt egyáltalán van-e olyan temető, amelyben a temetkezések a 9. században folyamatosak, majd a honfoglalás korában is használatban vannak, akár mint avar, akár mint magyar temetkezési helyek. Éppen ezért nem tartjuk követendőnek azt a magatartást, amely dolgozatát valamiféle előremozdulásnak tekinti a korábbi véleményekhez képest, azaz úgy véli, hogy egy régészeti újragondolás eredményei jelennek meg tanulmányában. Ez annyira nincs így, hogy Szentpéteri József a publikációban maga jelöli ki azt a két „*kutatási irányt*”, amely a „*jelenleg megmerevedett álláspontokból való kilábalás*” lehetőségét adja.¹⁸

A fentiekből következik, hogy még mindig időszerű annak az alapkérdésnek a vizsgálata, hogy az Alföld központi területén – mely az Avar Birodalomnak is centruma volt – Árpád magyarjainak honfoglalását megélte-e jelentősebb tömegű griffes-indás népesség.

Mit is jelent ez az Alföld vonatkozásában? Kezdjük talán a Szalontai Csaba által készített néhány térkép bemutatásával és az ezekből adódó tanulságok levonásával. A térképeken a legfiatalabb griffes-indás öntött övgarnitúrák elterjedése tanulmányozható.

Az első térképen azok a lelőhelyek szerepelnek, ahonnan lilimos övveretek kerültek elő. A Kárpát-medence központi területein általánosan jelen van ez a tárgytypus, különösen sok lelőhely található a Körös–Maros vidékén. Ez feltehetőleg összefüggésben lehet a kutatás állapotával is.

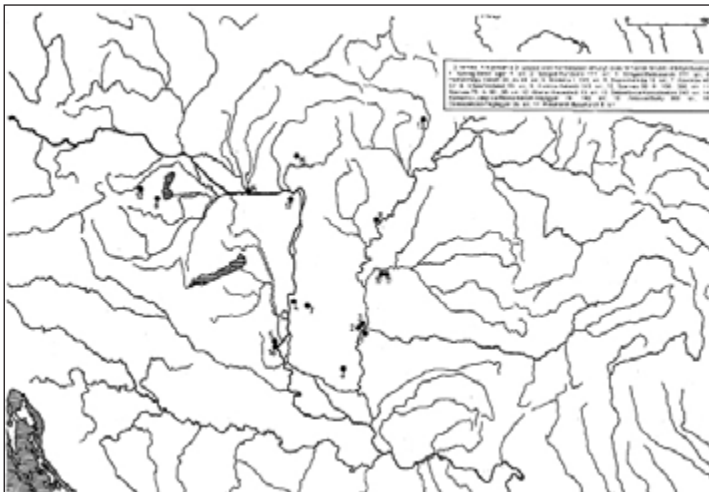
¹⁷ SZENTPÉTERI 2014, 47.

¹⁸ SZENTPÉTERI 2014, 48.

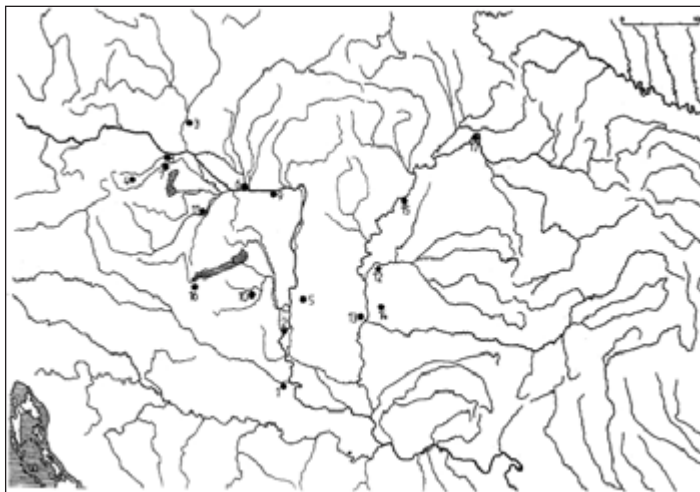
**1. térkép: A liliodíszes övveretek elterjedése a Kárpát-medencében
(SZALONTAI 1995, 142.)**

A második térképen – amely bizonyosan a 9. században elhunyt férfiak sírjait mutatja – már lényegesen kevesebb lelőhely szerepel. Megszámolva az egyes térképeken feltüntetett pontokat, a 41:10 aránypár adódott. Ez a nagyfokú (közel négyszeres) arányeltérés nagy valószínűséggel nem véletlen. Megítélésünk szerint ez, ha többet nem is, de annyit talán mindenképpen jelez, hogy a 8. században az ilyen típusú övet viselők közel négyszer annyian halhattak meg, mint a 9. században. Ennek a ténynek pedig valamiféle arányban kell állnia a területen élő népesség számával.

2. térkép: A biztosan a 9. század első harmadában elhunyt öves férfisírok területi elhelyezkedése (SZALONTAI 1995, 143.)

Ugyanilyen képet tár elénk a Hohenberg-típusú garnitúrák térképi ábrázolása. Mindössze hat található belőlük az Alföldön [3. térkép].¹⁹

3. térkép: A Hohenberg-Záhony típusú övveretek elterjedése a Kárpát-medencében
(SZALONTAI 1996, 160.)

1. A Szarvas–Kákapusztai jelenség

Kezdjük talán azzal, hogy megnézzük, szükség van-e húsz év elteltével a szarvas–kákapusztai temető²⁰ időrendjének újraértékelésére, hiszen a legutóbbi időkig elő-elő bukkan a sírmező 9. századi besorolása.²¹ Itt és most nem kívánjuk megismételni a több mint két évtizede leírt, de ma is fenntartott és vallott – ám kevesek által méltányolt – álláspontunkat.²² Egy általunk akkor nem kiemelten említett, de mára már fontossá vált megfigyelésünkre azonban szeretnénk ráirányítani a figyelmet. Mielőtt ezt megtennénk, idézzük Szalontai Csabát, aki a szarvas–kákapusztai temető értékelésének összefoglalásában a következő gondolatot fogalmazta meg: *„...jelen ismereteink nem teszik lehetővé, hogy nagyobb számú továbbélő lakossággal számoljunk az Alföldön. Ugyanakkor várható, hogy a lelőhelyek száma az elkövetkező időkben bővülni fog.”*²³

Mindez sajnos az elmúlt húsz évben nem következett be. Az utóbbi több mint két évtizedben ugyanis az Alföld központi területein mindössze egyetlen, Kákapusztához hasonló temető került elő. Történt mindez annak ellenére, hogy igen jelentős feltárások folytak ezen a tájon, hiszen az ún. „autópálya típusú” leletmentések igencsak érintettek minden megyét.

¹⁹ 3. térkép: SZALONTAI 1996, 160.

²⁰ SZABÓ 1966, 61–71.

²¹ Lásd SZENTPÉTERI 2014, 47.

²² MADARAS 1993, 24–26.

²³ SZALONTAI 1992, 329.

Nagyszámú és nagy felületű lelőhelyet lehetett megkutatni, és így szinte az összes régészeti korszakból kerültek elő jelentős mennyiségben települések és temetők. Az egyetlen korszak, amelyből mindössze egy, azaz egyetlen kis temetőt tudunk felmutatni, az a 9. század.²⁴

Külön problémát jelent a települések kerámiájának kérdésköre. A 2014-es konferencián több előadás is foglalkozott az Alföldön feltárt települések kerámiaanyagának vizsgálatával és időrendi besorolásának kérdésével. Nem egy alkalommal Szőke Béla Miklós nyomdokain haladva a telepeket a 9. században használták határozottan meg az ásatók. Úgy tűnik tehát, mintha telepeink, cserepeink már lennének, de akik használják őket, azok nincsenek.²⁵ Megjegyezzük, hogy a telepek kerámiájának keltezése jelenleg még komoly szakmai viták tárgya.²⁶

2. A Tiszafüred–Majoroshalom-jelenség

Napjainkban egyre többen hivatkoznak a tiszafüred–majoroshalmi temetőre.²⁷ Ennek valóban van egy 9. századi szakasza, melyhez – ha jól értelmezzük Garam Éva publikációját – az ún. 6. fázis sírjai tartoznak. Az 5. fázis még egyértelműen a 8. századhoz kötődik, de az is elképzelhető, hogy ennek egyes sírjait már a 9. század első harmadában ásták meg. A két fázis között gyakorlatilag nincs nagy különbség. A 6. fázishoz mindösszesen körülbelül 30 sír tartozik, azaz az összes temetkezés körülbelül 3%-a. Ez alig mondható tömeges továbbélésnek ismerve azt, hogy a feltárt sírok száma 1282, s ezek túlnyomó többsége 8. századi. Ráadásul azt is hozzá kell tennünk, hogy az előkerült leleteket – melyek már a részletes publikáció előtt is jól ismertek voltak a kutatók előtt – rendszeresen hivatkozták a kutatók korábban is.

Igen ám, de a tiszafüredi nagy temető 6. fázisához hasonló síregyüttesek sem igen találhatók tömegesen a Nagy Magyar Alföld központi területein, pedig itt nagyszámú griffes-indás

²⁴ Előadásom megtartása után, 2015 szeptembere és novembere között az M44-es főközlekedési út előzetes leletmentései során – milyen ironikus is a sors – a Szarvas–Kákapuszta nevű határrészen (M44 ERD 39. lelőhely: Szarvas, Szilas-tanya, 167. lelőhely) Gulyás Gyöngyi és Gallina Zsolt egy rendkívül szegény avar kori temető részletét tárták fel. Meghívásukra ellátogattam a feltárára. E sírmező rendkívüli módon hasonlított a Szabó János Győző által feltárt temetőhöz, mindössze annyiban különbözött tőle, hogy sem szarmata, sem honfoglaló sírok nem voltak benne. A temetkezési szokások viszont egyértelműen a griffes-indás kultúrára mutattak, a szegényes tárgyi anyag (elsősorban a gyöngyök és a fülbevalók) szintén erre az időszakra keltezhető. Ez a temető azonban éppúgy lehet 8. századi, mint ahogy 9. század eleji is. A problémát a terepen eldönteni nem tudtuk. A teljes módszeres feltárás, valamint egy átfogó elemzés ezt a kérdést is megválaszolja. Annak az okát, hogy Szarvas–Kákapuszta határreszen miért került elő két ilyen szegényes leletanyagú temető, és mi az egymáshoz való viszonyuk, összehasonlító vizsgálatok híján még nem tudjuk megmondani. Az adat felhasználásáért itt szeretnék köszönetet mondani az ásatás vezetőinek.

²⁵ Tanulmányom a temetkezésekre koncentrált, így nem foglalkozik a településekkel, illetve az azokon előkerült kerámiaanyaggal. Korábban már egy-egy dolgozatunkban jeleztük, hogy nem tudunk azonosulni Szőke Béla Miklós azon interpretációjával (legutóbb Szőke 2014a, 26–27.), amelyben bizonyos kerámiatípusok együttes jelenléte egyértelműen 9. századi településekre utalna (Madaras 1991, 227–316; Madaras 2012, 721–731). A saját alföldi ásatási megfigyeléseink alapján e kerámiatípusok a 8. századi griffes-indás települések jellegzetes leletei. Az elképzelhető, hogy a griffes-indás temetőkhöz hasonlóan a telepek élete is átnyúlik a 9. század első évtizedeire. Amennyiben álláspontunk igazolást nyer, úgy meglesznek a griffes-indás temetőkhöz tartozó falvak, és nem áll elő az a helyzet, hogy a 8. században csak temetők, a 9. században pedig csak települések vannak az Alföld központi területein.

²⁶ Szőke 2014b, 36.

²⁷ Garam 1995.

temetőnk van. Ráadásul, ha megnézzük ennek a fázisnak az övvereteit, akkor ugyanoda jutunk vissza, ahonnan elindultunk, azaz a Hohenberg-típusú, a karéjos és a sima öntött garnitúrák köréhez. Magyarán szólva mindig ugyanahhoz az ötven-hatvan, legfeljebb száz sírhoz. Abban alig van vita a kutatók között, hogy ezeknek a vereteknek egy része a 9. század első harmadában került sírba. A vita ott bontakozik ki – kimondva, vagy kimondatlanul –, hogy az ilyen garnitúrákat viselő emberek, illetve az a régészeti kultúra, amely jellemző rájuk, vajon a 9. század második és harmadik harmadában is megtalálható-e az Alföldön? Ha igen, akkor melyek azok a temetők, ahol ilyen sírok találhatók, ha pedig nem, akkor hová lett az a népesség, amely a 8. század végéig oly sűrűn lakta a területet?

A feltett kérdés első felére a kutatás jelenlegi állása alapján magam azt a választ tartom elfogadhatónak, hogy a legkésőbbi avar fémművesség emlékeit a 9. század második felében az Alföldön régészeti eszközeinkkel már nem tudjuk kimutatni. Így ezen az alapon a népesség tömegeit sem. Ilyenkor szokott az az érv elhangozni, hogy a régészek nem képesek pontosan keltezni a leleteket. Ez még akár elképzelhető is lenne, de mindeztidáig a jelenlegi keltezés helyett senki sem tudott pontosabb időrendet felmutatni. Mai ismereteink szerint a griffes-indás kultúra 8. századi belső keltezése – amely szintén az övgarnitúrák tipológiáján, továbbá a női sírok különféle ékszereinek (gyöngyök, fülbevalók, boglárók stb.) kronológiai besorolásán alapul – nem képezi vita tárgyát a szakmán belül. Nagy vonalaiban stabilnak tűnik, beleértve az avar kori fémművesség legutolsó fázisának termékeit is. Az egyéb javaslatok pedig rendre elbuktak a tudományosság módszeres vizsgálatai nyomán még akkor is, ha újra és újra előbukkannak (például a kettős honfoglalás elmélete, Györffy György griffes-indás keltezése a 9–10. századra vagy legújabban a griffes-indás kultúra 3–4. századra való keltezése a sírokból előkerült római érmek alapján).²⁸

A fenti régészeti tényekből az következik, hogy jelen ismereteink szerint az Alföld központi területein annak a griffes-indás régészeti kultúrát hordozó népességnek a jelenléte, amely a 7. század végétől a teljes 8. századon keresztül, egészen a 9. század első évtizedéig jelentős számú temetőt és telepet hagyott maga után, a 9. század második felére, utolsó harmadára nem igazolható. Csupán halkan jegyezzük meg, ez a kép teljes összhangban van a történeti forrásokból ez idáig levont összes tanulsággal.

Ha nem a griffes-indások, akkor ki mások élhettek ezen a vidéken? Ennek a kérdésnek a feltevése után beleütközünk a bolgár és szláv leletanyag értékelésének kérdésébe a 9. század viszonylatában. Hiszen a történeti, nyelvészeti szakirodalomban e két nép jelenléte számos alkalommal felmerült korszakunkkal kapcsolatban. Anélkül, hogy részletesen elmélyülnék a megjelent munkák ismertetésében, mindössze három munkára kívánunk hivatkozni.

Szalontai Csaba e kérdéskörben 2000-ben megjelent tanulmányában mind a régészeti, mind a történeti, mind pedig a nyelvészeti adatok vizsgálatát feladatának tekintette. Ez a munka már nem a griffes-indás népesség 9. századi továbbéléséről szól, de áttételesen érinti azt is. A bolgárok alföldi jelenléte vagy jelen nem léte mindenesetre nagyon fontos kérdése a korszaknak. Megismerve a Szerző érveit azt kell mondanunk, hogy a régészeti leletek teljes hiánya, illetve a bolgárnak meghatározott kerámiaanyag bizonytalan volta miatt el kell fogadnunk azt a megállapítást, hogy: *”...az Alföld területéről megbízható és a 9. századra keltezhető leletanyag nem áll rendelkezésünkre, vagyis régészetileg nem igazolható a*

²⁸ Ez utóbbihoz lásd M. LEZSÁK 2014, 159–164.

bolgárok jelenléte sem a 9. századi Alföldön, sem pedig a Dunától nyugatra.”²⁹ Egy 2001-ben megjelent tanulmányában a Szerző gyakorlatilag ugyanazzal az érvrendszerrel megismétli fenti véleményét.³⁰

Más megközelítéssel foglalkozik ugyanezen problémakörrel Katona-Kiss Attila. Anélkül, hogy dolgozatának régészeti, nyelvészeti és történeti kivonatát adnánk, csupán a végkövetkeztetését idéznénk: „*Ez azonban azt jelenti, hogy egyelőre a régészet nem tudja igazolni a krónikás hagyomány és a szlavisztika állításait, azaz a korszakban hatalmi tényezőt jelentő Bolgár Kánság olyan befolyását az Alföldre, amely nyomán itt állandó bolgár lakosság lett volna. Az alföldi bolgár szervezet néhány megerősített várból állhatott, azaz gyepűnek értékelhető. Szőke Béla Miklós még ennél is jelentéktelenebbnek tartja a bolgár befolyást az Alföldön. (...) Végezetül érdemes rámutatni: az alföldi bolgár jelenlét mibenlétének kérdését erősen árnyalja, hogy nem tudunk temetőikről, telepeikről a jelzett területen, szemben Dél-Erdéllyel*”³¹ Ez utóbbi mondat a kulcsa Katona-Kiss konklúziójának: ahol nincsenek sírok, nincsenek telepek, ott nincs népesség sem.

Igaz ez a megállapítás az Alföld hamvasztásos szláv sírjaira is. Tudatában vagyunk annak, hogy a következőkben átlépünk egy képzeletbeli határt, hiszen egy olyan szerzőre kell hivatkoznunk, akit legalábbis nem ildomos idézni a korszak kutatóinak berkeiben: Makray János munkájára. Ő megtette ugyanis azt, amit más kutatók nem, azaz összeállította a hamvasztásos szláv lelőhelyek jegyzékét a Kárpát-medencében. Ebben a 7–9. század lelőhelyei találhatóak meg. 127 lelőhelyet ismertet több-kevesebb részletességgel.³² Anélkül, hogy egyetérténénk mindazzal a kiindulóponttal, céllal vagy módszertannal, mely okán ez az adattár létrejött, ebből a gyűjtésből egyértelműen kiderül: meg kell állapítanunk, hogy az Alföld központi területein a 6–9. században nagyszámú, szlávokhoz köthető temető nincsen. Jómagam közel négy évtizede próbálok legalább egy ilyen lelőhelyet azonosítani, sajnos sikertelenül. Ismételten csak igazolódni látszik az az alapelv, hogy ahol nincs népesség, ott nincs lelőhely sem.

Hova tűnhetett el a 8. század sűrű alföldi lakossága? Az első említendő esemény, Nagy Károly 791. évi hadjárata, látszólag nem tartozik szorosan a témához, mivel az Alföldet közvetlenül nem érinti, hiszen a birodalmi hadsereg legfeljebb a Rába vonaláig – talán a mai Győr környékéig – jutott el. A hadjárat hatására megindult belső válság azonban elvezetett a kagán és a jugurru 794-es polgárháborújához, amelynek következményeként Erik friauli herceg, és nem pedig a forrásokban soha többet fel nem bukkanó „szláv” Vonomyr, 795-ben lovas csapatával kirabolta az Alföld kellős közepén található kagáni székhelyet, majd a zsákmányt Aachenbe küldte Károlynak. Ez a belháború már igenis az avarok alföldi településterületét érintette. Ismerve az ilyen belháborúk forgatókönyvét, feltételezhetően nem csupán a fegyverforgató férfiak jó része veszett oda, de a lakosság sem úszhatta meg jelentős veszteségek nélkül. Ez az első jelentős népességvesztesége az alföldi területeknek.

A második Krum 803-as hadjáratának következménye. Amióta megjelent Olajos Teréz tollából *A IX. századi avar történelem forrásai* című munka, benne a *Suda-lexikon* kritikai kiadásával, pontosan tudjuk, hogy Krum csupán a maradék griffes-indás hadsereget

²⁹ SZALONTAI 2000, 285.

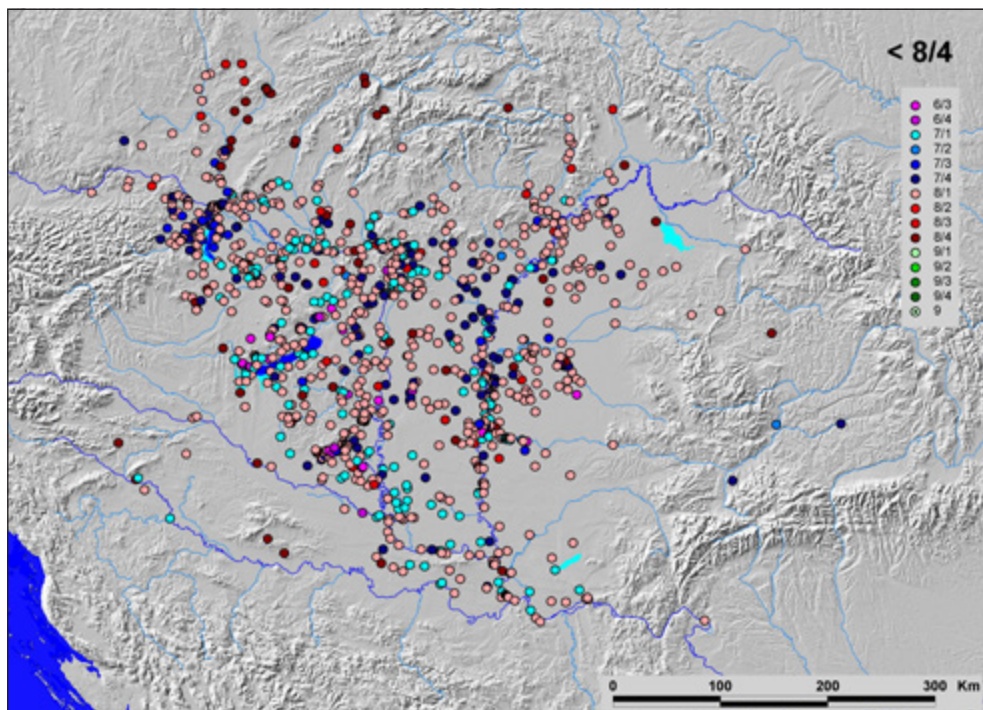
³⁰ SZALONTAI 2001, 115–118.

³¹ KATONA-KISS 2009, 41–42.

³² MAKRAY 2003, 55–79.

semmisítette meg, de nem irtotta ki mind egy szálig a megmaradt lakosságot. Tudomásunk szerint Szőke Béla Miklóson kívül – aki komoly fenntartásait hangoztatja Krum hadjáratát illetően – senki sem vitatja, hogy ennek a hadjáratnak is lehettek áldozatai a lakosság köréből, tehát újabb embervesztéssel számolhatunk. Ennek nagyságát pontosan nem tudjuk, de azt igen, hogy a hadjárat után jelentős avar ellenállás a frankokkal szemben az Alföldről kiindulva már nem volt tapasztalható.

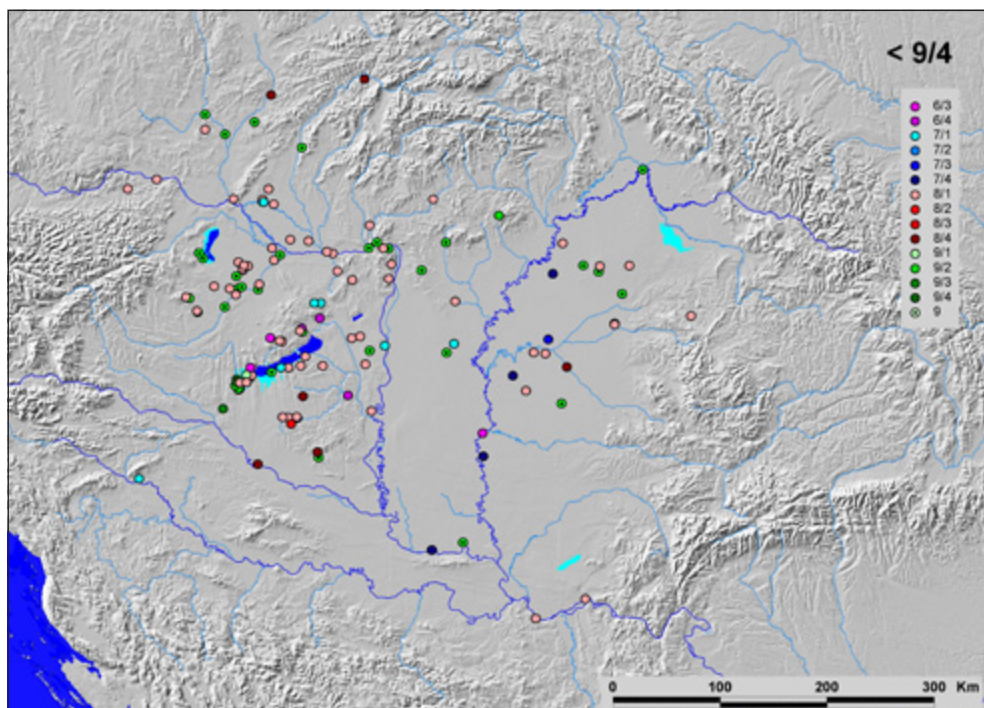
S történt egy harmadik embervesztés is. Az új avar kagán valamikor 805 környékén bekéredzkedett népével a Frank Birodalomba, és valahol „*Sabaria et Carnuntum*” között telepítette le őket a császár. Az, hogy ők milyen státuszban éltek itt tovább, bennünket jelen esetben nem foglalkoztat, de a tény maga igen. Újabb népcsoport hagyta el az Alföldet. Ha ehhez hozzávesszük azt is, hogy a Pippin-féle hadjárat is járhatott áldozatokkal, illetve túsókkal – még akkor is, ha tudjuk, hogy őket később elengedték –, akkor az Alföld népességének drasztikus csökkenése már nem is annyira elképzelhetetlen [4–5. térkép].

4. térkép: A Kárpát-medence avar kori lelőhelyei – visszatekintéssel.

A vizsgált időszak a 8. század 4. negyede

(SZENTPÉTERI 2006, 491.)

5. térkép: A Kárpát-medence avar kori lelőhelyei – visszatekintéssel.

A vizsgált időszak a 9. század 4. negyede

(SZENTPÉTERI 2006, 495.)

Dolgozatunk eme részében szükségessé válik egy módszertani kérdés feszegetése is. Amikor a szláv vagy bolgár hatalmi jelenlétet vizsgálják a régészek, akkor a megtalálható telep- vagy sírjelenségeket – tehát a leleteket – keresik. És ebben idáig szinte mindenki ugyanarra az eredményre jutott: nincsenek ilyen jelenségek, objektumok; tehát jelen ismereteink szerint a régészet sem a szlávokat, sem pedig a bolgárokat nem tudja érzékelni az Alföld központi területein. Ahol persze megtelepedtek, ott igen. Például a bolgárokat akár Erdélyben, akár a Maros völgyében vagy a szlávokat – hogy csak egy példát említsek – Kárpátalja síkvidéki területein.³³

Úgy tűnik, ez az alapelv a griffes-indásokra nem vonatkozik, legalábbis a 9. század második felében nem. Biztosan keltezhető leleteink ugyan nincsenek a század második felére, harmadik harmadára, de népességnek mindenképpen lennie kell. Ez pedig azért van, mert még a mai napig általánosan elfogadott és hangoztatott az a történeti és régészeti toposz, hogy az Alföld a 8. és 9. századi népsűrűségének ismeretében nem lehet a 9. században lakatlan, hiszen a Kárpát-medence egyéb területein a lakosság és az élet folyamatos. Mindemellett a régészetben belül is ellentét van a helyzet értelmezésénél. Ennek okát magam elsősorban a pontatlan fogalmazás és pontatlan időrend használatában látom. Ezen azt értem,

³³ Lásd RÉVÉSZ 2013, 183.

hogy nem mindig mondjuk meg pontosan, mely területről és a 9. század mely időszakáról is beszélünk. Mert ha mondjuk Kónstantinos Porphyrogenitos a horvát etnogenezis kapcsán avarokról beszél, s ezek az avarok jól megkülönböztethetőek a horvátoktól, akkor ezt így kell tudomásul venni, de azt is tudni kell, hogy hol és mikor élnek ezek a horvátok és avarok. Ugyanez vonatkozik a Dunántúlra is. Az, hogy a Nyugat-Dunántúlon a 9. században vannak griffes-indás temetők, aligha kétséges (lásd például Vörs). Az is igaz, hogy a Sopronkőhida-típusú temetőkben olyan tárgyak és temetkezési szokások vannak, melyek a korábbi griffes-indás kultúrát idézik, ez akkor és ott jelentheti az egykori avarság továbbélését és felolvasását a későbbi népességben.

Mindez nem keverendő össze az alföldi helyzettel. Itt Szádeczky-Kardoss Samu történeti munkái valószínűsítik a továbbélt avar népesség jelenlétét.³⁴ Igen ám, de ennek a népességnek az északkeleti vidékeken való jelenlétével több komoly gond is akad. Először is itt van a szekereken való nomadizálás, vándorlás, kóborlás fogalma. A griffes-indás kultúra a 8. században egy paraszt kultúra, melynek gazdálkodásában a földművelés az elsődleges. Természetesen jelen van az állattartás is, de ez már közel sem a korai avarok nomád állattartása. Kialakulnak a nagy temetők, a nagy állandó falvak. Meg kellene magyarázni, hogy ebből a gazdasági rendszerből miképpen lesz szekereken való nomadizálás, esetleg vándorló életmód. De ha még el is fogadjuk, hogy mindez megtörtént, akkor is kellene lennie egy népességnek, amely ezt az életformát választja. És ehhez a népességhez tartoznia kellene tárgyi kultúrának, viseleti tárgyoknak, gazdálkodási eszközöknek. Ha van ilyen népesség, akkor tagjainak – elnézést ezért a kifejezésért – valamikor meg kellett halniuk, s őket el kellett temetni. Ilyen temetőink, magányos sírjaink, kisebb sírsoportjaink azonban az Alföld törzsterületén nincsenek vagy legalábbis nagyon-nagyon gyéren fordulnak elő.

Ma tehát ugyanott tartunk, ahol korábban is.

Talán érdemes egy pillantást vetnünk egy másik szempontból kiinduló gondolatsorra is. Ez az Alföld közvetlen környezetének politikai állapotáról ad képet. A Dunától nyugatra eső terület a Frank Birodalom szerves része lett Pannonia néven, keleti határát a Duna vonala adta. Itt volt egykor a Római Birodalom keleti határa is, és közsímet, hogy Nagy Károly álmaiban az egykori Róma nagyságának feltámasztása minduntalan megjelent. Így azután az Alföld irányába nem is igen akart terjeszkedni a frank hatalom, éppen elég volt nekik az, hogy a potenciális ellenséget megsemmisítették, az egyház megkapta a maga birtokait, a pogányokat megkeresztelték vagy legalábbis megpróbálták megkeresztelni.

Erdély és a Duna–Száva vonalától délre fekvő vidékek, a Maros völgye lehetett a bolgárok által elfoglalt és lakott terület. Ezen vidékek megszállása régészeti is igazolható, de az alföldi területeké már nem.

A Kárpátok karéján kívül pedig ott találjuk az igencsak megerősödött, a bolgárokkal sokszor ellenséges viszonyt ápoló magyarokat. Azokat a magyarokat, akik 862-től több alkalommal is kalandoztak az Alföldön keresztül anélkül, hogy csapataik bármiféle komolyabb ellenállásba ütköztek volna.

Mindhárom hatalom bizonyosan tisztában volt a terület etnikai viszonyaival. Mindháromnak az volt az érdeke, hogy ezen a „senki földjén” ne alakuljon ki olyan politikai hatalom, amely erős, nagyszámú népességet foglal magában. Ne feledjük el, hogy a katonai

³⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS 1983, 1993.

vereségek sorát elszenvedő magyarok 894–895-ben minden különösebb ellenállás nélkül foglalták el az Alföldet. Semmiféle forrás nem szól arról, hogy hozzájuk hasonló gazdasággal, életmóddal bíró csoportot találtak volna itt az Alföldön, fogadtak be maguk közé vagy éppen katonailag legyőzték őket.

Ezek a meglátások, gondolatok talán ismételten abba az irányba hatnak, hogy az Alföldre úgy tekintünk, mint amely terület a magyar honfoglalás idején egy nagyon gyéren lakott, politikailag nem igazán létező, nem megszervezett, gyepű szerepet betöltő terület volt. Ez persze nem egyszerű akkor, amikor pontosan tudjuk, hogy a „Griffes-indás Birodalom” egy jól szervezett, tekintélyes katonai erővel bíró, komoly népességet magába foglaló államalakulat volt a 8. században. Tudomásul kell vennünk a további kutatások folytatása során, hogy a 6. század közepe táján egységes politikai rendszerbe foglalt Kárpát-medence, amely egészen a 8. század végéig egy egységben kutatható, a 9. század közepére széttagozódott, s külön-külön kell vizsgálni az egyes tájak történetét, régészeti anyagát. Ugyanerre a következtetésre jutott Szentpéteri József is akkor, amikor az egyik lehetséges kutatási irányt a mikroelemzésekben határozta meg.³⁵ Magam ehhez hozzátenném a mikrorégiók, esetleg a néprajzi kistájak kutatásának előtérbe helyezésének fontosságát.

Az újabb, a Kárpát-medencét egyesítő hatalom kialakítása a honfoglaló magyarokra várt a 10. században. Ez azután nagyjából-egészéből ugyanazon a területen jön létre, ahol egykoron a griffes-indás államalakulat létezett.³⁶

IRODALOM

- GARAM 1995 = Garam, É.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*. [Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 3.] Budapest 1995.
- KATONA-KISS 2009 = Katona-Kiss A.: A Kárpát-medencei bolgár térhódítás a 9. században. Történeti észrevételek a régészet tükrében. *WMMÉ* 31 (2009), 37–48.
- M. LEZSÁK 2014 = M. Lezsák G.: Az avarok és a magyar őstörténet. In: *Mi a magyar? Sepsiszentgyörgy 2014*, 157–168.
- LÖRINCZY 1993 = *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993.
- MADARAS 1991 = Madaras L.: Az avar falu. In: *Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton*. [Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 32.] Szolnok 1991, 227–316.
- MADARAS 1993 = Madaras L.: Az alföldi avarság 9. századi továbbélésének lehetőségéről a régészeti források tükrében. In: *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 11–32.
- MADARAS 2012 = Madaras L.: Avar kori település Törökszentmiklós határában. In: *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére*. Szerk.: Vida T. Budapest 2012, 721–731.
- MAKKAY 2003 = Makkay J.: *Magyarok, avarok, szlávok az ADAM alapján*. [Tractata minuscula 31.] Budapest 2003.

³⁵ SZENTPÉTERI 2014, 48.

³⁶ Jelen tanulmányom és a húsz évvel korábbi dolgozatom kiegészítik egymást, s együtt adják azt a képet, amelyet e korszakról gondolok. Kérem őket együtt kezelni, minden jó és esetlegesen hibás következtetésekkel együtt.

- OLAJOS 2001 = Olajos T.: *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai*. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 16.] Szeged 2001.
- RÉVÉSZ 2013 = Révész L.: Egy megoldatlan kérdéskör: Szempontok a honfoglaló magyarok és a helyben talált népesség kapcsolatának kutatásához. *Tisicum* 22 (2013), 179–188.
- RÉVÉSZ 2014 = Révész L.: *A magyar honfoglalás kora. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításának katalógusa*. Budapest 2014.
- RÉVÉSZ 2016 = Révész L.: A honfoglalás és államalapítás kori temetők tanulságai. *Rubicon* 2016/7, 58–65.
- SZABADOS 2014 = Szabados Gy.: Identitásformák és hagyományok. In: *Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományörzés 1*. Szerk.: Sudár B.–Szentpéteri J.–Petkes Zs.–Lezsák G.–Zsidai Zs. [MTA BTK MÖT Kiadványok 1.] Budapest 2014, 289–305.
- SZABADOS 2015 = Szabados Gy.: Avar–magyar találkozó. Helyszín, időpont? In: *...in nostra lingua Hringe nominant. Tanulmányok Szentpéteri József 60. születésnapja tiszteletére*. Szerk.: Balogh Cs.–Petkes Zs.–Sudár B.–Zsidai Zs. Budapest–Kecskemét 2015, 121–141.
- SZABADOS 2016 = Szabados Gy.: Szabados György: Avarok eltűnőben, avagy a hasonulás három fokozatáról. In: *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára*. Szerk.: Csécs T.–Takács M. Győr 2016, 671–686.
- SZABÓ 1966 = Szabó J. Gy.: Das Weiterleben des Spätawarentums auf dem Alföld im X. Jahrhundert. *MFME* 1964–1965/2 (1966), 61–71.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1983 = Szádeczky-Kardoss S.: A Kárpát-medence IX. századi történetének néhány forrásáról. Megjegyzések az Einhard-féle Nagy Károly-életrajz 15. fejezetéhez. In: *Szegedi Bölcsészmuhely. A 80-as évek társadalomtudománya: Eredmények és perspektívák*. Szerk.: Róna-Tas A. Szeged 1983, 191–210.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1993 = Szádeczky-Kardoss S.: Még egyszer Regino és a korabeli magyarság. In: *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 227–236.
- SZALONTAI 1991 = Szalontai Cs.: Megjegyzések az Alföld IX. századi történetéhez. (A késő avar karéjos övveretek). *MFME* 1984–1985/2 (1991), 463–482.
- SZALONTAI 1992 = Szalontai Cs.: Megjegyzések az Alföld IX. századi történetéhez II. Szarvas-Kákapusztá késő avar temetője. *JAMÉ* 30–32:1987–1989 (1992), 309–348.
- SZALONTAI 1995 = Szalontai Cs.: A késő avar kori liliomos övveretek. *SMK* 11 (1995), 127–143.
- SZALONTAI 1996 = Szalontai Cs.: „Hohenbergtől Záhonyig.” Egy késő avar kori överettípus vizsgálata. *Savaria Pars Archaeologica* 22/3:1992–1995 (1996), 145–162.
- SZALONTAI 2000 = Szalontai, Cs.: Kritische Bemerkungen zur Rolle der Bulgaren im 9. Jahrhundert in der Großen Ungarischen Tiefebene und in Siebenbürgen. *MFME–StudArch* 6 (2000), 263–286.
- SZALONTAI 2001 = Szalontai Cs.: Bolgárok a 9. századi Kárpát-medencében? In: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. Szerk.: Felföldi Sz.–Sinkovics B. [MÖK 15.] Budapest 2001, 115–118.
- SZALONTAI 2003 = Szalontai Cs.: A székkutas-kápolnadülői avar kori temető öveinek elemzése. In: B. Nagy K.: *A székkutas-kápolnadülői avar temető*. Szerk.: Bende L.–Lőrinczy G. [MFME–MonArch 1.] Szeged 2003, 371–411.

- SZENTPÉTERI 2006 = Szentpéteri J.: Amiről a térképek mesélnek... Adalékok az avar korszak keltezési problémaköréhez. *Arrabona* 44/1 (2006), 455–496.
- SZENTPÉTERI 2014 = Szentpéteri J.: Kritikai megjegyzések az avar–magyar asszimiláció kérdésköréhez. In: *Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: Sudár B.–Szentpéteri J.–Petkes Zs.–Lezsák G.–Zsidai Zs. [MTA BTK MÓT Kiadványok 1.] Budapest 2014, 43–53.
- SZŐKE 1993 = Szőke B. M.: A 9. századi Nagyalföld lakosságáról. In: *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 33–43.
- SZŐKE 1994 = Szőke B. M.: A Kárpát-medence a 9. században. In: *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L. [A Honfoglalásról Sok Szemmel 1.] Budapest 1994, 77–84.
- SZŐKE 2014a = Szőke B. M.: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításának katalógusa*. Budapest 2014.
- SZŐKE 2014b = Szőke B. M.: A Kárpát-medence a Karoling korban és a magyar honfoglalás. In: *Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk.: Sudár B.–Szentpéteri J.–Petkes Zs.–Lezsák G.–Zsidai Zs. [MTA BTK MÓT Kiadványok 1.] Budapest 2014, 31–42.

Twenty Years Later Results and Problems in the Research of the 9th-century History of the Great Hungarian Plain

The largest scale review of the 9th century history of the Great Hungarian Plain was carried out more than twenty years ago (Szeged, 1993). In this paper we made an attempt to overview the results of the intervening decades, regarding to both the results of the historiography using written sources, as well as the actual conclusions of archaeology using relics. Thus, we considered the studies as basis, written by historians Samu Szádeczky-Kardoss, Terézia Olajos, György Szabados or by archaeologists Éva Garam, Attila Katona-Kiss, Gabriella M. Lezsák, János Makkay, László Révész, Csaba Szalontai, János Győző Szabó, Béla Miklós Szőke and József Szentpéteri.

We analysed the ‘Szarvas–Kákapusztá and Tiszafüred–Majoroshalom phenomena’, that are the fundamental syndromes of the research of that era. The analysis of these two sites, and the conclusions drawn from them have been present in the literature as irrefutable axioms up to now. According to the above mentioned historical and archaeological data, we have to count with the survival of the Avars, who lived there before in the central areas of the Great Hungarian Plain, i.e. high number of the Avars survived the Hungarian Conquest at the end of the century, and became part of the Hungarian ethnogenesis.

I had my reservations voiced earlier about that in my papers (MADARAS 1991, 1993, 2012), and, in my opinion, these reservations have been further strengthened. Significant presence of the Bulgarians and the Slavs in the Great Hungarian Plain in the 9th century cannot be archaeologically justified after the publication of the papers by Csaba Szalontai and Attila Katona-Kiss, neither burials nor settlements of these people can be found in this area. Unfortunately, the same can be said about the population characterized by objects of the griffin-tendril culture. The youngest graves of the griffin-tendril cemeteries are no older than the first decades of the 9th century as belt sets and women’s jewellery evidence.

In the last third of our paper we tried to give an answer to the question, how the situation could evolve that prior to the Hungarian Conquest of nearly half a century a political and ethnic vacuum arose.

We do not claim that this is the only solution, but we think that it is another possibility.